пр. 3078 (92)

Приповетке Ника Вартуловића
Српска књижевна задруга, 1938

Гледали смо Шпанце сапутнике како са неколико вештих стисака и покрета претиђу истерају на тањир са соком и са дробом зреду смокву или бресву, и баце у корпу за хартију кожу суву као хартију. Неко од посматрача рече с одушевљењем: то је талент. Један од Шпанаца темпераментно одби: не, то је природа; лепо и слатко воће то је за нас ствар целе утробе, у глави, у срцима, у желуцу. Овај Шпанац, како се то у шпанском духу чешће догађа, погодио је кроз врло конкретно далеко у апстрактно. Има уметника који раде и стварају природом, целом утробом, у којој се закључују талент, интелигенција, техника. Пред људма ~~који раде~~ ти врсте ~~целом природом имају талент~~ тешко се сакрива тајна човечанска и у замисли и у крви. Ти људи су некако саврему истовремени и историјски, и стварају брзо и најкраћим путем.

Вартуловићева прича, у првом реду она приморска и сеоска, исцеђена је са соком и дробом. Форма, ваља одмах рећи, наравно да нешто настрада при том, али зато садржина мање од садржине. Вартуловић, у својим размерама, један је од оних који раде причу са целом ~~природом~~ утробом. Он је изузетно снажна, жилава и витална природа; он би филигранерију чистог артизма здробио, па и здробљава је местимично. Литерарни финиш његовој причи ~~понекад~~ недостаје. Вартуловић се дакле мора добро познати онај каз какав јесте. Једном двокраком формулом можемо бар додирнути истовремено и природу и талент његов. Вартуловић је са увек истом младошћу и махом ~~она генерација~~. Вартуловић је, изгледа, још откад је проговорио, замредан говорник, плаво готов, топао, садржајан, сигурна стила и поенте. Као ~~та~~ ~~она~~ генерација, као најбољи говорник те генерације, а можда и наредне, он је бесумње онај наш литерат који је огроман део своје добре литературе хитмуо кроз ваздух, најкраћим путем, право у душе људске. ~~Не~~ Он ~~не~~ и у писаној причи радо узима најкраћи пут, претрчи мисао и реченичку периоду, и ако осети да је на добром путу да стигне у душе људи, ~~па~~ више не поправља и не брише. Вартуловић ~~мало мало од~~ ~~[illegible]~~ етизма литерата, који служе пре свега литературу и артизам, и самим тим, аутоматски, носе мисао и стил на план изнад живљеног живота. Вартуловић не прича причу ~~ради~~ зато што ~~је~~ је писац, него зато што хоће да говори људма. ~~[illegible]~~ На уста своје госпође

Простакове Пушкин ренао да боли да се прича. Тај заборав себе и сва упереност у људе, то је код Вартуловића говорника, у говорништву, ако мало размислимо, има толико врлине колико талента. Само непосредно и у Вартуловићевој причи, врлина је човека колико талент писца.

Пре доста година, рекла сам једном пријатељу Вартуловићу: Одлична вам је прича о оној правој жени којој дондолика перо на глави, али нисте дали причи сав литерарни финиш. Одговара Вартуловић, право и просто као увек: Таква ми је природа. Моја природа је онаква каква треба да буде, а ја вам говорим да сте остали нешто дужни своме таленту уметника. Таква ми је природа. Сетио ме тада онај високи и јаки човек на једну истиниту анегдоту о дечку. Питали дечка како се зове. Ја се зовем дете. Како дете? Зовеш се ваљда Јова или Павле, или Ђорђе. Тако се други зову, а ја се зовем дете. Вартуловић зна природе и талента, остаје при своме типу, који поседује мрвицу мало форму и литературу. Има у овој збирци једна и раније опште познана прича о идеалном младом човеку чији ће идеализам, кад се младић кући врати, селу и род пребити за један дан. Прича, кад једном крене, развије се без паузе и пукотине, јака, истинита, сва у ритму. Али прва, припремна страница за причу потсећа на одломак разговора између два друга негде на капији једнога надлештва. Ту читамо: "у добу опште дезориентације"; "по приватној иницијативи"; и, као израз за снове и страховања младића, да се надао бар праву "на изнимније третирање." Откуда у таквој причи, на уста ауторова, те исисане речи које не кажу ништа, или кажу сашта! Што рекли французи: Вартуловић је имао талента за хиљаду франака да створи ону причу, а није имао још таленте за два суа, да види оно што за литературу није доста прецизно ни чисто ни као појам ни као језик.

У темпераменту Вартуловићеву живи плахост; једна опруга брометна и далекометна. У причи његовој сретамо често израз "журба живота." Вартуловић журно корача и говори; брзо мисли и схвата; за час научи нову науку и нов језик; брзо пише, па можда брзо и штампа. Он просто уграбе и утрпе своју причу, и изради је док му међ рукама није свенула, јер, после сва зависи од литерарне обраде, а обраде, на даљ Боже, претворе лако причу у нешто друго, што више неће изражавати живот са соком и дробом. Истина

је младост у причи Вартуловићевој, виртуозност његова стила; али онаје и заборавност да је писана прича штампана литература.

Из [illegible] се рађа код Вартуловића [illegible], сигурни суд удари, нагонска спретност решења и завршетка. [illegible] [illegible] [illegible]

међу оном сиротињом врло груби, па и грозни, али су на крају ипак хармонични. Бартуловићева прича нам каже да се тамошњи човек не изненађује сузама дуго појавама из области невоље, бриге и јада. Он се једно време брани суровошћу, али убрзо наступа своје врсте хармонија, јер апсурди животни не могу јаком примитивца дуго да плаше и муче. Бартуловић психолог налази изгледа у сваком судару много апсурдности, и то је његова драга и одлична тема, обрађивана некад са духовитом иронијом, некад са широком симпатијом. Нарочито се апсурди испољавају у причама где су комбиновани село и град, примитивци и школована њихова деца, корен и бежање јаких индивидуа од старине. Глава и мајка школованих људи свиђају у фиме и цифре, а родно село и сиротиња одјадаред истуре пред њих и трећу димензију живота. Има сигурно трагедије у том дисхармонија и рођеној деци проузроче; али има и апсурдности у прегањању фиме и основног смисла за голи живот. Животни апсурди иде код Бартуловића понекад далеко у тајне живота, и у врло оригиналне проналаске. Дуга прича о мистичној и уједно апсурдној вези Дијуна и Вата, занредна је стулија о неверице двојице преко гроба у њој Дијун хтеде да затрпа полужива, од колере оболела Вата. Веза њихова с гробом се свршиште; а дотле иде кроз све апсурдности, од ужаса недокучних ствари до најгрубље комике, какву само сиромашно сеоско становништво може доживљава са својим сажитељима.

Живот је баш зато неизмерно тежак што је и трагедија и апсурд; што и убија и прави од човека смешну играчку за одмор и весеље других људи. Два су херојства: у смрти; и у примању да ради села и родно да на селу, или због вагонетног жрања у градском животу, попаљо и плешемо као весеље мечка. Отуда код Бартуловића углавном носи живота и причу јача страна човечанства, мушкарци. У целој овој збирци је тако. Жене су чврста за везу, мрље за постизавање тона; проделају се свуда, али отсудну улогу и карактер не носе увијек. Синовљева "госпођа" из бела света додуше направи дом у кући свог свекра, али ће стари, премда је и његова луда сујета заплела заплет, устати ипак јак расвешћен и прав, и расчистити са апсурдом и у господи и у себи.

Бартуловићева приморска прича је врло важан прилог нашој књижевности као лепој прози, и нашој књижевности као нашој мисли. Сем једне две конвенционалније, све су остале оригиналне комбинације

онога што чини живот сеоског малог света; терета енергије, поезије. Уз ту причу стаје прича коју бисмо ми назвали градском, то јест прича о интелектуалцима у животу наших градова. Та прича, са проблематиком и типовима својим, можда и значајније од сеоских, пошто је у њој мало или ништа поезије, а мемаа и више но што треба дијалог коефицијента ауторове интелигенције и критичког. Вартуловићу је искрено тежак мали град и живот малог нашег школованог човека у граду, или између града и села. За Вартуловића, то је свет без енергије и без среће. Једва да има праве љубави и части у заштетима, јер нешто незнамо, неки болестан продукт такозване културе, отрован и гнусан, направи нерад и пре љубави и части, а нема великих страсти да успоставе ред. За причу о граду нема Вартуловић много срца, али утолико више интелигенције, запажања, духовитости и тешког искуства. Лична искуства човека из једне особите генерације, чине ваљда те те прича местимично удари у просту транскрипцију Вартуловићева нестрпљења што се сва питања у граду и међ интелектуалцима рђаво постављају. Чисто видимо, кроз текст, гестикулишућу природу писца. Али се ти покрети у причи о граду не претварају увек у ону драгоцену емоцију које има тако много у у сеоској причи Вартуловићевој и у његовим говорима. Град кида Вартуловићу живце. Он види као најконфузнији од свих светова. У име неког морала и пристојности, и неке културног стоицизма, мешају се и мешају апсурдно начела и тамне заповести наших старина, искуство и школа, интуитивно и имитативно. А све је један једини ланац и ход у кругу.

Али, отисне се понекад и у ту причу сва богата природа Вартуловићева, и добијемо онда и ту причање са соком и дробом. Приповетка о "тројици дивних другова" примерак је ванредне вештине у концепту и техници да се у неколико сата ношног разговора нетресе пред нас све паланаштво, сав банални и опет трагични живот школованих људи који пијају. Разговор тај, аутентичан речма и срж, зао и апсурдан, духовит и празан, могао би на свакој речи да се прекине, а може се продужавати до оне језиве бескрајности која се у паланкама осећа сигурније него ваљда и на самом божјем небу. Интелектуалци по свима спољашњим контурама, један од њих и по опису и причању суди, то су људи у којима има нешто и нема ништа. Најотворенији је покрајно тројица у граду; воле се заједљивошћу, уочљивошћу и презиром; с досадом и у свађи се растављају, и одмах опет траже,

једним ланцем сапети, у једној бедној илузији живи: да један није као она двојица, а кад мизерија чешће припне двојицу, да двојица нису као трећи. По сижеу и занредном диалогу, ова је прича драмски одломак, како у сижеу збиља литературно пробирљив, али она није остала без маме.

У селу и граду, у Бартуловићевој драми живот је страдање углавном због сујета и личних интереса. Код Бартуловића нису могли сујету у човеку да убију, дим док су на селу сујета и интерес зле и факе силе покретнице, у граду су зле слабости, од којих се нити живи нити умире. Бартуловић види зато живот као круг. Само, на селу тај круг је точак са осовином, и знају се законом колутања, почињања и стајања. У граду, то је апсурдан круг, обруч без осовине који се котрља како може, ударан по целом обиму, а кад стане онда није стао, него је пао.

Петар Сарић

Дворцовый церемониймейстер

(вакса отсутствует)